

MỐI QUAN HỆ GIỮA LỄ THÀNH ĐÌNH NGUYÊN THỦY VÀ LỄ CẤP SẮC CỦA NGƯỜI DAO

VÕ MAI PHƯƠNG

Lễ thành đình là một sự kiện quan trọng trong đời sống của thanh niên nam nữ dưới chế độ thị tộc bộ lạc, còn lễ cấp sắc là một nghi lễ mang tính bắt buộc đối với các thành viên nam trong cộng đồng người Dao. Tục cấp sắc, về bản chất được coi là một biểu hiện của lễ thành đình, liên quan đến lễ thành đình nguyên thủy, là một thử thách đối với những người trẻ tuổi khi chính thức gia nhập vào thế giới người lớn. Tuy nhiên, tục cấp sắc của người Dao không phải là bản sao nguyên vẹn của lễ thành đình nguyên thủy mà đã nhuộm màu sa man giáo và hướng tới mục tiêu rèn luyện những người thanh niên trở thành các thầy cúng nhiều hơn (1). Đây là một trong những nghi lễ phức tạp liên quan đến tín ngưỡng tôn giáo mà hiện nay đang được nhiều người quan tâm, đặc biệt là ngành Dân tộc học. Trong phạm vi bài nghiên cứu này chúng tôi chỉ đưa ra những điểm giống, khác nhau căn bản của hai nghi lễ và một số nhận xét về mối quan hệ giữa hai nghi lễ đó.

1. Sự giống nhau giữa lễ thành đình nguyên thủy và lễ cấp sắc của người Dao

Lễ thành đình xuất hiện thành một hình thái tôn giáo trên cơ sở của xã hội thị tộc bộ lạc. Lễ thành đình chỉ được tổ chức một lần trong đời sống của mỗi người. Lễ này thường được tiến hành trong thời gian dài và chia làm nhiều thời kỳ. Lễ thành đình trong xã hội nguyên thủy được coi là công việc chung

của cả công xã thị tộc, của cả bộ lạc. Người ta có thể tiến hành làm lễ cho nhiều thanh niên đến tuổi cùng một lúc. Những người già trong bộ lạc sẽ trực tiếp giảng giải về luân lý đạo đức, truyền thụ những tín ngưỡng của bộ lạc cho những người đến tuổi trưởng thành. Mục đích huấn luyện và thử thách, là để thanh niên chuẩn bị đầy đủ những hiểu biết cần thiết để trở thành thành viên chính thức của bộ lạc.

Qua lễ thành đình, những người con trai được công nhận là thành viên chính thức của bộ lạc. Từ đấy trở đi anh ta có quyền lấy vợ, được mang vũ khí và tham gia các hoạt động xã hội. Trong xã hội nguyên thủy nữ thanh niên cũng được làm lễ thành đình. Theo S.A Tô- ca- rép, lễ thành đình đã được tổng kết thành 10 điểm tiêu biểu như: Tất cả các thành viên trong bộ lạc đến tuổi đều phải chịu lễ. Đây là công việc chung của cả bộ lạc. Người tiến hành chịu lễ phải trải qua hàng loạt thử thách, người ta tập cho người thanh niên quen với cuộc sống của một người săn bắn và của một chiến binh, rèn luyện sự dẻo dai, cứng rắn và tính kỷ luật. Trong thời gian thử thách phải chịu đựng nhiều hạn chế và kiêng kị. Khuyên răn người thanh niên phải tuân theo những tập quán, những lời dạy bảo....(2).

Cũng giống như lễ thành đình, cấp sắc là một tập tục mà tất cả mọi người nam giới các ngành Dao đều phải trải qua và chỉ diễn ra một lần trong cuộc đời mỗi người. Cho đến

nay ở các địa phương có người Dao sinh sống vẫn tồn tại nghi lễ này. Tính chất bắt buộc và sự phổ biến tuyệt đối của tục cấp sắc rất giống với lễ thành đinh nguyên thủy.

Lễ cấp sắc của người Dao hay lễ thành đinh nguyên thủy đều có mục đích chính là công nhận người con trai đến tuổi trưởng thành. Sau khi qua lễ thành đinh, anh ta sẽ trở thành thành viên chính thức của bộ lạc. Còn ở người Dao khi được cấp sắc rồi anh ta mới là người của họ hàng mình, là thành viên của dân tộc Dao.

Tuổi để tiến hành cấp sắc và tuổi làm thành đinh cũng tương đương, nhưng ngày nay do nhiều yếu tố tác động nên một số gia đình người Dao tiến hành lễ cấp sắc cho các thành viên nam giới muộn hơn. Những quyền lợi mà người thanh niên đã trải qua lễ thành đinh nguyên thủy cũng như người con trai Dao đã cấp sắc được hưởng thường là: Quyền được lấy vợ, được mang vũ khí, được mọi người xung quanh xem là người lớn và được bắt đầu tham gia chính thức các hoạt động xã hội của cộng đồng.

Tính chất xã hội của lễ thành đinh nguyên thủy và lễ cấp sắc của người Dao về căn bản là giống nhau. Lễ cấp sắc của người Dao tiến hành trong gia đình người chịu lễ và có bà con họ hàng chứng kiến. Ở lễ thành đinh người ta tiến hành làm lễ cùng một lúc cho tất cả con trai đến tuổi trong bộ lạc. Cũng như lễ thành đinh, sự rèn luyện thử thách người thanh niên trong lễ cấp sắc là một nội dung quan trọng trong quá trình hành lễ. Trong quá trình cấp sắc, người thụ lễ phải ăn chay, không được gần gũi với phụ nữ. Những hình thức gian khổ nhất tập trung trong ngày

chính lễ: đứng đàn, đội đèn... Trong lễ cấp sắc 12 đèn, người thụ lễ còn phải chịu đựng những thử thách cao hơn như đi qua lửa than, leo thang dao 12 bậc... Những ngày làm lễ các thầy cúng còn đọc cho người thụ lễ nghe nhiều chuyện về nguồn gốc lịch sử dân tộc Dao như: Chuyện tổ Bàn Vương (Bàn Hồ) (3) quả bầu và nạn hồng thủy, chuyện thuyền gặp tai nạn trên đường sang Việt Nam...

Còn ở lễ thành đinh, khi làm lễ, những người thụ lễ phải sống xa gia đình, ở trong một túp lều giữa rừng. Họ phải chịu nhiều kiêng kị trong ăn uống và không được gần gũi với phụ nữ, đồng thời phải trải qua hàng loạt thử thách trên xác thịt như: xông khói, bẻ răng, xăm mình, bôi mỡ phơi nắng...

Tính chất giáo dục những người thụ lễ của tục thành đinh phản ánh đậm nét trong lễ cấp sắc. Ngay từ đầu người thầy cúng đã dạy người con trai đến trình diện ở nhà mình không được làm hại người khác, thậm chí không được đập muỗi hái hoa. Trong ngày thứ ba của buổi lễ người thụ lễ được các thầy cúng khuyên bảo phải ăn ở có nhân đức, hiếu thảo, siêng năng... Trong lễ cấp sắc các thầy cúng khuyên răn người được cấp sắc theo mười điều giáo huấn. Nội dung của mười điều giáo huấn trong lễ cấp sắc trong cũng như cấp sắc ngoài đều khuyên răn người thụ lễ không được làm những điều thất đức, điều ác, hướng con người tới cái thiện. Những người được cấp sắc phải tuân thủ nghiêm ngặt những điều giáo huấn này, ai vi phạm sẽ bị cộng đồng xử phạt.

Một điểm quan trọng là lễ thành đinh và lễ cấp sắc được coi như là tái sinh. Trong lễ cấp sắc người thụ lễ sau khi ngã đàn cũng

"chết", những người xem phải bỏ chạy và các thầy cúng "cải tử hoàn sinh" cho họ.

2. Những điểm khác nhau giữa lễ thành đĩnh nguyên thủy và lễ cấp sắc của người Dao

Điểm khác biệt nổi bật ở lễ cấp sắc của người Dao là phản ánh sự bất đầu phân hoá giai cấp trong xã hội người Dao, sự bất bình đẳng về nam nữ trong xã hội phụ quyền. Lễ cấp sắc của người Dao khác lễ thành đĩnh nguyên thủy là nữ giới không làm lễ cấp sắc.

Tất cả thành viên nam giới Dao đều được cấp sắc, những trường hợp ngoại lệ là vì tàn tật hoặc không có anh em họ hàng. Lễ cấp sắc không phải là một sự bình đẳng tuyệt đối và nhất loạt giống nhau về mọi mặt, mọi người. Đã tồn tại nhiều loại cấp sắc khác nhau: Cấp sắc ngoài và cấp sắc trong, cấp sắc 3 đèn, 7 đèn, 12 đèn. Đã có phân biệt giữa những người được cấp sắc và không được cấp sắc, giữa những người trải qua các loại cấp sắc khác nhau. Người Dao quan niệm nam giới trải qua cấp sắc thì khi chết mới được lên thiên đàng, có nơi chỉ có những người được cấp sắc khi chết mới được chôn bằng quan tài... Người đã được cấp sắc, khi làm chay được mời Tam thanh, nếu không chỉ được mời Phật. Những người đã trải qua cấp sắc 12 đèn khi làm chay người ta dỡ mái nhà, lấy vải trắng (dài 12m) làm cầu 12 thước đưa qua mái nhà để đưa hồn về với Ngọc Hoàng. Ở các loại cấp sắc 7 đèn thì bắc cầu để hồn về Giang Chiêu thượng. Những người được cấp sắc 3 đèn hồn được đưa về Giang Chiêu trung, phụ nữ đưa về Giang Chiêu hạ...

Lễ cấp sắc mang tính giáo dục cao và điều này thể hiện rõ trong mười điều giáo huấn ghi trong đoạn sắc dạy người con trai phải tôn trọng thầy, không khinh thường bố mẹ, họ hàng; không chửi xóm giềng, làng xóm; khuyên răn anh ta không được ham mê sắc đẹp; không tham lam của cải; cấm anh ta giết người, theo giặc. Trong mười điều giáo huấn cũng như lời khuyên răn của thầy cúng đều đề cao trung hiếu, đề cập đến tam cương, nhằm giáo dục thanh niên theo lễ giáo phong kiến.

Tục cấp sắc chịu nhiều ảnh hưởng của Tam giáo, vì dân tộc Dao trước kia vốn sinh sống ở vùng Nam Trung Quốc. Tuy họ di cư vào Việt Nam theo các mốc thời gian khác nhau, nhưng ít nhiều vẫn còn mang những ảnh hưởng của Tam giáo.

Đạo giáo đã ảnh hưởng sâu sắc đến tôn giáo tín ngưỡng của người Dao, đặc biệt là trong lễ cấp sắc. Chúng ta thấy rõ hình ảnh Lão tử cầu tiên trong việc lập đàn lễ khấn Ngọc Hoàng. Trong lễ cấp sắc các thầy cúng làm rất nhiều bùa chú, phù phép. Từ việc đập mu rùa, gõ kiến gọi ma, cho đến các hình thức leo thang dao, nhảy qua lửa... đều mang màu sắc ma thuật, phù thủy. Có thể nói những nghi thức của Đạo giáo ở đây dựa trên các yếu tố sẵn có của người Dao (4). Thực tế, hầu hết các vị thần linh của Đạo giáo đã trở thành hệ thống các vị thần linh của người Dao.

Sau Đạo giáo, Phật giáo với những phép thuật của Phật, hệ thống thần phật cũng quện chặt với Đạo giáo và thâm nhập vào xã hội của người Dao. Ảnh hưởng của Phật giáo trong lễ cấp sắc cũng thể hiện khá rõ.

Trong lễ cấp sắc thầy cúng Tam nguyên phải mời Đức Quan âm đến chứng nhận người con trai chịu lễ. Nếu người được cấp sắc không ăn chay thì sẽ không mời được Phật. Việc cấm người thụ lễ gần gũi và tiếp xúc với phụ nữ gần giống với việc cấm phá giới của đạo Phật.

Những ảnh hưởng của Tam giáo trong lễ cấp sắc cũng như trong đời sống tâm linh của họ là một vấn đề rất phức tạp. Bởi vì một mặt nó được xâm nhập từ bên ngoài vào và tồn tại lẫn lộn với các hình thái của tôn giáo nguyên thủy (tô tem giáo, ma thuật...) của người Dao. Mặt khác, đối với người Dao, Tam giáo không có ranh giới rõ ràng. Vì ngoài tôn giáo nguyên thủy, Tam giáo là đối tượng tín ngưỡng của đồng bào.

Ở người Dao, cấp sắc là một hiện tượng phổ biến và bắt buộc đối với các thành viên nam giới. Cho đến nay lễ này vẫn giữ được tính giáo dục, rèn luyện và mục đích công nhận người con trai đến tuổi trưởng thành. Lễ này được tiến hành dưới sự chứng giám và tham gia của gia đình, họ hàng, bà con làng xóm. Khác với lễ thành đinh nguyên thủy, tục cấp sắc của người Dao tồn tại trong điều kiện của xã hội đã có phân hoá giai cấp và chịu ảnh hưởng của Tam giáo.

3. Một số nhận xét

Cấp sắc và lễ thành đinh đều là hình thức công nhận sự trưởng thành của người đàn ông. Thông qua các điều răn, hai nghi lễ này

còn mang tính giáo dục, hướng con người tới cái thiện và nhằm xây dựng một xã hội tốt đẹp hơn.

Như vậy lễ thành đinh nguyên thủy và lễ cấp sắc của người Dao đều giống nhau về mục đích, tính chất và quyền lợi của người chịu lễ, sự thử thách về thể xác, tính chất giáo dục, quan điểm tái sinh và quá trình hành lễ. Vì vậy, có thể khẳng định rằng lễ cấp sắc của người Dao mang đậm nét của lễ thành đinh nguyên thủy. Điểm khác biệt nổi bật giữa lễ cấp sắc của người Dao với lễ thành đinh nguyên thủy là tục cấp sắc tồn tại trong điều kiện của một xã hội đã có sự phân hoá giai cấp và sự xâm nhập của Tam giáo.

Chú thích:

1. Lê Sỹ Giáo. *Tục cấp sắc của người Dao và tính giáo dục của nó trong Sự phát triển văn hoá xã hội của người Dao: hiện tại và tương lai*, 1988, tr. 159.
2. Xem S. A Tô-ca-rép. *Những hình thức tôn giáo sơ khai*, tr. 216- 217.
3. Ngô Đức Thịnh. *Bàn Hồ trong folklore dân tộc Dao trong Sự phát triển văn hoá xã hội của người Dao: hiện tại và tương lai*, 1998, tr.122-125.
4. Đặng Nghiêm Vạn. *Vai trò tôn giáo tộc người trong việc thống nhất ý thức cộng đồng người Dao trong Sự phát triển văn hoá xã hội của người Dao: hiện tại và tương lai*, 1998, tr 130.